

BAKIDA VƏ QUBADA 1918-ci İL MART-APREL SOYQIRIMI

Müstəqil Azərbaycan Respublikası bu gün özünün güclü və qüdrətli dövrünü yaşayır. Sosial-iqtisadi və hərbi inkişaf strategiyasına malik olan dövlətimiz bölgədə aparıcı qüvvəyə və lider dövlətə çevrilmişdir. Güclü maliyyə potensialına və zəngin ehtiyat resurslara malik Azərbaycan Respublikasının 2012-ci ilin dövlət büdcəsinin xərcləri 22 milyard dollar, icmal büdcə isə 25 milyard dollar səviyyəsindədir. Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il yanvarın 16-da keçirilmiş tarixi iclasında Prezident İlham Əliyev demişdir ki, 2003-cü ildən bu günədək 1 milyona qədər iş yeri açılmışdır, ölkəmiz uğurlu inkişafı davam etdirir, biz bölgədə ən güclü orduya malik, beynəlxalq uğurlarımız çoxdur və təbii ki, bu uğurlarımızı davam etdirəcəyik, Azərbaycanın uğurlu daxili və xarici siyasəti, müstəqil siyasətimiz, prinsiplial mövqeyimiz beynəlxalq birlik tərəfindən dəstəklənir. Möhtərəm Prezidentimizin dediyi kimi, tariximizin bugünkü parlaq inkişaf səhifələri ilə yanaşı, eyni zamanda ən ağırlı problem olan Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsidir. Tariximizə diqqət yetirsək, görürük ki, erməni millətçi şovinistləri zaman-zaman xalqımıza qarşı təcavüzkar siyasət yeritmiş, tarixdə heç zaman olmayan uydurma “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq məqsədi ilə vəhşiliklər və soyqırımlar törətmişlər.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin fərmanı ilə 1998-ci ildən başlayaraq 31 mart—Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü ağır üzüntü və dərin kədər hissi ilə geniş qeyd edilir. Uzun müddət xalqımızın yaddaşından silinməyə cəhd edilmiş bu qanlı soyqırımı faciəsinə ilk dəfə hüquqi-siyasi qiyməti xalqımızın böyük oğlu, dahi rəhbərimiz, müstəqil Azərbaycan Respublikasının banisi Heydər Əliyev verdi. Heydər Əliyevin böyük cəsarəti sayəsində tarixi həqiqət bərpa olundu və respublika alimlərinə soyqırım hadisələrini doğru, düzgün və obyektiv tədqiq etmək üçün konkret istiqamət verildi. Tarixi həqiqət isə belədir ki, erməni cəlladları başqa vaxtlarda olduğu kimi, 1918-ci ilin mart-aprelində Bakı şəhərində və Azərbaycanın digər bölgələrində minlərlə dinc azərbaycanlı əhalini yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv etmiş, evlərə və tarixi abidələrə od vurmuş, insanları diri-diri yandırmış, körpə və südəmər uşaqların başını nizəyə keçirmiş, xəstələrə, qocalara—heç kimə aman verməmişlər. Vəhşiləmiş erməni cinayətkarları Bakıda, Şamaxıda, Qubada, Qarabağda, Zəngəzurda, Naxçıvanda, İrəvanda, Lənkəranda və başqa yerlərdə soyqırımı xüsusi qəddarlıqla həyata keçirirdilər.

Əsrlər boyu Azərbaycan torpaqlarına göz dikən fitnəkar və araqarışdıran erməni millətçiləri monoetnik Ermənistan uğrunda qərinələr boyu gizli və bəzən leqal müharibələr aparmış, “Dənizdən-dənizə böyük imperiya” yaratmaq üçün türk-Azərbaycan xalqlarına qarşı soyqırımı siyasəti yeritmişlər. Hiyləgər və riyakar ermənilər tarix boyu ən alçaq və rəzil mübarizə formalarından məharətlə istifadə edərək və maskalanaraq bədnam və yalançı niyyətlərini reallaşdırmağa cəhd etmiş, bu torpaqlara “qonaq” kimi gəlib, sonradan onun “sahibi” çıxmaq üçün yalanlar uydurmağa başlamışlar. Xüsusilə XIX-XX yüzilliklərdə Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dediyi kimi, mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırğınlarla məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir. 31 mart—Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciətində Heydər Əliyev demişdir: “Hər il martın 31-ni Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü kimi qeyd etməklə biz bir daha tarixi keçmişə qayıdır, xalqımıza qarşı açıq şəkildə həyata keçirilən genişmiqyaslı qanlı aksiyaları ürək ağrısı ilə yad edirik”.

Ancaq çox təəssüflər olsun ki, erməni millətçiləri ağına-bozuna baxmadan tarixi saxtalaşdırır, gah Türkiyəyə, gah Azərbaycana, gah Gürcüstana, gah da Rusiyaya və Dağıstana qarşı əsassız ərazi iddiaları irəli sürür və beləliklə, sərsəm “Böyük Ermənistan” yaratmaq üçün müxtəlif yalanlar uydurur, bəzən də ayrı-ayrı ölkələrdə dövlət və hökumət rəhbərlərini öz fırıldaqlarına inandıra bilirlər. Çünki istər xasiyyətinə, istərsə də coğrafi vəziyyətinə görə qədimdən ikiüzlü və riyakar, paxıl və vəfasız, oğru və söyüş söyən, yalanını işə keçirməyə çalışan ermənilər hər cür bəhanə tapıb bağırmağa bir candırlar (akademik V.L.Veliçko). Zaman-zaman türklərə və azərbaycanlılara qarşı dəhşətli qırğınlar törədən erməni başkəsənləri özlərinin yalançı tezisləri ilə dünyanı aldadır və əslində tarixi saxtalaşdırırlar. Lakin erməni millətçiləri nəhayət anlamalı və başa düşməlidirlər ki, bəşər tarixində ən real və düzgün həqiqəti zaman özü verir. Çünki tarix susan deyil, o, nə vaxtsa tarixi həqiqətləri üzə çıxaracaq və kimin yalançı, kimin doğru olduğunu faktlarla sübut edəcək. Çünki hər tarixin öz zamanı, hər zamanın öz tarixi vardır. Bəli, artıq həmin zaman gəlib çatmış, tarixi həqiqətlər arxivlərin və mənbələrin dili ilə üzə çıxmışdır. Erməni daşnaqları özlərinin lideri və türk dünyasının qatı düşməni olan daşnaq S.Şaumyanın fitvası ilə 1918-ci ilin martında təkcə Bakı şəhərində və şəhərətrafi kəndlərdə 30 min azərbaycanlı qətlə yetirdilər. Bu, əsl soyqırım idi.

Heydər Əliyev tərəfindən imzalanan Prezident fərmanında deyildiyi kimi, ermənilər minlərlə dinc azərbaycanlı məhv etmiş, evlərə od vurmuş, insanları diri-diri yandırmış, milli memarlıq abidələrini dağıtmış, Bakının böyük bir hissəsini və yüzlərlə azərbaycanlı kəndlərini xarabalığa çevirmişlər. Ermənilərin törətdikləri cinayətlər Azərbaycan xalqının yaddaşında əbədi həkk olunmuşdur.

Mart qırğını XX əsr Azərbaycan tarixinin ən dəhşətli səhifələrindən biri, xalqımıza qarşı törədilən qanlı faciə və soyqırımdır. Azərbaycanda və xaricdə bu faciə ilə bağlı keyli tədqiqatlar aparılmışdır. Çox təəssüf ki, bu dəhşətli hadisə sovet tarixşünaslığı tərəfindən saxtalaşdırıldığından, uzun müddət xalqa yanlış şəkildə təqdim olunmuşdur. Hətta hadisələrin cərəyan etdiyi dövrdə belə “Naş qolos” qəzetindən başqa Azərbaycanın bütün bolşevik təmayüllü mətbuatı mart qırğını “vətəndaş müharibəsi” adlandırır. “Naş qolos” qəzeti bu hadisəyə milli ədavət kimi qiymət verdi. Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən 1918-ci ilin mart-aprel hadisələrini əsas tutan Amerika tarixçisi R.Syuni “Bakı Kommunası”, 1917-1918-ci illər. Rus inqilabında sinif və millət adlı monumental tədqiqatında müşahidə etmişdir ki, Zaqafqaziyada, xüsusilə Bakıda inqilabi mübarizə sinfi mahiyyət daşımamış, millətlərarası müharibə zəminində baş vermişdir.

Son illərdə Azərbaycan tarixçilərinin tədqiqatlarında bu faciənin mahiyyətinin işıqlandırılması istiqamətində ciddi tədqiqatlar aparılmış, fundamental kitablar yazılmışdır.

“Müsavət”ın xalq arasında artan nüfuzundan qorxuya düşən erməni milli partiyaları və bolşevik ermənilər Bakıda hakimiyyət məsələsini tam həll etmək, Azərbaycan xalqının milli ruhunu öldürmək məqsədilə qırğın törətmək kimi iyrənc üsula əl atmaqdan çəkinmədilər. Həmin dövrün siyasi ab-havasını araşdırmış olan Daşnaksütyun partiyasının lideri Ovanes Kaçazuni qeyd edirdi ki, “bolşeviklərə qarşı yalnız iki partiya real qüvvə çıxara bilərdi: “Müsavət” və “Daşnaksütyun” partiyaları. “Daşnaksütyun” belə hesab edirdi ki, “Müsavət”la onun dostluğu bolşevik təhlükəsi olduqda lazımdır. Bakıda bizim köməyimizlə bolşeviklər “Müsavət”ı darmadağın etdilər”.

Oktyabr hadisələrindən sonra Qafqazın sovetləşdirilməsi problemi Rusiya bolşeviklərinin qarşısında duran aktual məsələlərdən idi. 1917-ci il dekabr ayının 16-da Petroqrada Xalq Komissarları Soveti öz iclasını “Qafqazda vəziyyət haqqında” məsələyə həsr etmiş və S.Şaumyan “Qafqaz və Qərbi Ermənistan üzrə fəvqəladə komissar” təyin olunmuşdu. Bunun ardınca Bakı Soveti rəhbərliyi şəhərdə qızıl ordu hissələri adı ilə erməni qoşun birləşmələrini yaratmağa başladılar. Bu iş erməni siyasi və hərbiçilərinin nəzarəti altında icra olunurdu. Daşnak Z.Avetisyan qızıl ordunun qərargah rəisi, Hamazasp üçüncü briqadanın komandiri, polkovnik Qazarov isə korpus komandiri vəzifələrini icra edirdilər.

Tarixi fakt və sənədlərin araşdırılması mart qırğınının qabaqcadan düşünülmüş, planlı surətdə hazırlanmış və həyata keçirilmiş bir soyqırım olduğunu sübut edir. Qanlı hadisənin başlanmasından bir qədər əvvəl Bakı Sovetinin iclaslarında və digər yığıncaqlarında S.Şaumyan M.Ə.Rəsulzadə və A.Kazımzadəni təhlükəli şəxslər kimi qiymətləndirir, onlara məxsus silahlı qüvvələrin Türkiyə sultanına arxalandığı fikrini təbliğ edirdi.

1918-ci il mart ayının 15-də cəllad Şaumyan Bakı Sovetinin iclasında çəkinmədən: “Bakı Soveti Zaqafqaziyada vətəndaş müharibəsinin başlıca istehkamına çevrilməlidir”—deyə bəyan etmişdi. Bir gün əvvəl, mart ayının 14-də S.Şaumyanın əmri ilə erməni cəlladı Əmirovun komandanlığı altında Şamaxı şəhərinə bolşevik silahlı birləşmələri göndərildi. Salyan, Hacıqabul, Muğan və Lənkəran bölgələrinə silahlı bolşevik dəstələri yeridildi. Toqquşmanı başlamaq üçün bəhanə bu ərəfədə H.Z.Tağıyevin oğlu Məhəmməd Tağıyevin cənazəsinin “Evelina” gəmisində Lənkərandan Bakıya gətirilməsini təşkil edən 48 nəfər hərbiçinin gəlişi oldu. Dəfndən sonra zabitlər həmin gəmi ilə geri qayıtmalı idilər. Erməni daşnakları fitnəkarlıqla əsgər və matroslar, eser və menşevik partiyaları, rus milli şurası arasında şayiə yayırdılar ki, “Evelina”dakı zabitlər guya Muğandakı Malokan kəndlərini dağıtmaq üçün xüsusi göstəriş alıblar.

Erməni daşnaklarının rəhbərliyi və iştirakı ilə şəhərin müxtəlif yerlərində azərbaycanlıların əleyhinə mitinq və yığıncaqlar keçirilməyə başlandı. Bunun nəticəsində Bakının bütün qeyri-türk siyasi birlikləri və hərbi qüvvələri “Evelina”nın tərk-silah edilməsi tələbini irəli sürdülər. Mürəkkəb siyasi şərait yarandı. Daşnakların zəhərli təbliğatı “öz işini” görmüşdü.

Mart ayının 30-da ilk döyüşlər başladı. Döyüşlərə rəhbərlik üçün S.Şaumyan, Q.Korqanov, İ.Suxartsev, S.Saakyan və M.Yolçiyən daxil olmaqla Bakı Soveti yanında İnqilabi Müdafiə Komitəsi yaradıldı. Belə bir müdafiə komitəsinin yaradılması hər şeyin qabaqcadan düşünülmüş qırğın planından xəbər verirdi.

Aparılmış tədqiqatlardan aydın olur ki, türk xalqlarının qatı düşməni olan daşnak Şaumyanın göstərişi ilə Bakı Sovetinin sərəncamında olan hərbi qüvvələr, Xəzər dənizi hərbi donanmasının gəmiləri və təyyarələri döyüşə hazır vəziyyətə gətirilmişdi. Hətta rus əsgər və matroslarına da belə bir yalançı təbliğat aparılmışdı ki, guya müsəlmanlar rus əhalisini qırırlar. Ermənilərin bu yalanı baş tutdusa da, ancaq sonradan onun böhtan və təxribat olduğunu bilən rus matrosları atəşi dayandırdılar. Lakin erməni silahlı dəstələri Bakı şəhərinin müxtəlif məhəllələrində dinc müsəlmanların qırğını davam etdirirdilər.

Həmin gün saat 5-də açılan ilk atəş azərbaycanlıların üzləşdiyi soyqırımının başlanğıcı oldu. Azərbaycan ziyalıları bu faciənin qarşısını almaq üçün əllərindən gələni edirdilər. N.Nərimanovun bu sahədəki xidmətləri təqdirəlayiqdir. Bunu 1918-ci il aprel ayının 1-də “Hümmət” qəzetində çap olunmuş “Qanlı faciədən dörd saat qabaq” adlı redaksiya məqaləsi də təsdiq edir.

M.Ə.Rəsulzadə martın 30-da İnqilabi Müdafiə Komitəsində Bakı Soveti rəhbərləri ilə keçirdiyi görüşdə alınmış silahlarm “Hümmət” təşkilatı vasitəsilə qaytarılması istiqamətində razılığa nail olsa da, daşnak-bolşevik hökuməti öz sözlərinə əməl etmədi. Çünki onlar “Hümmət”ə inanmır, N.Nərimanovun isə “sağ təmayülçü”lüyündən narazı idilər.

Faktlar sübut edir ki, Bakı qırğınlarına qatı cinayətkar Şaumyan özü rəhbərlik edirdi. Həmin hadisələrin fəal

İştirakçısı, erməni bolşeviki H.Əsiryans qeyd edir ki, “1918-ci ilin fevralında T.Əmirov bizi yığıb bildirdi ki, S.Şaumyan və A.Caparidzenin tapşırıqlarını yerinə yetirməliyik. S.Şaumyan əvvəlcədən bizə xəbər vermişdi ki, gecə saat 1-də siqnal olacaq, bu xəbərdaredici siqnaldan sonra biz hücum edib “Müsavat”ın qərargahını tutmalı idik və belə də oldu”.

Ermənilərin kütləvi qırğınma məruz qalan türk-müsəlman əhalisi martın 31-də müqavimət göstərməyi dayandırdı. Həmin gün cürbəcür bəhanələrlə danışıqların müsbət nəticələnməsinə mane olan İnkilabi Müdafiə Komitəsi istədiyinə nail olduqdan sonra ultimatum verdi. Ultimatumda İnkilabi Müdafiə Komitəsinin tələblərinin gündüz saat 3-ə kimi yerinə yetirilməyəcəyi təqdirdə müharibəni davam etdirəcəkləri qeyd olunurdu.

İnkilabi Müdafiə Komitəsi döyüşlərin dayandırılması barədə göstəriş versə də, bu göstəriş yalnız kağız üzərində qaldı. Erməni birləşmələri müqavimət göstərməyə qabil olmayan türk-müsəlman əhalisinə divan tutmağa başladılar. Şəhərin Məhəmmədli və Zibillidərə məhəllələrinin əhalisi, demək olar ki, son nəfərinə qədər qılıncdan keçirildi. Ermənilər azərbaycanlılara məxsus bütün evləri, ictimai binaları, məktəbləri, mədəniyyət ocaqlarını dağıtdılar. “Kaspi” mətbəəsi, “Açıq söz” qəzeti redaksiyası, “Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti”nin yerləşdiyi “İsmailiyyə” binası vəhşicəsinə yandırılmışdı.

“Təzə pır” məscidinin minarələri mərmilərlə dəlik-deşik edildi. Bir sıra yerlərdə döyüşən əsgərlərə erməni ziyalıların rəhbərlik etməsi faciənin milli zəmin üzərində qurulduğunu qəti sübut edirdi.

Bakıda törədilmiş qırğınlara şəxsən Şaumyan özü rəhbərlik edirdi. Bolşevik cildinə girmiş bu başkəsən erməni yaranmış fürsətdən tam istifadə edərək silahlı erməni yaraqlılarına bütün müsəlmanları kütləvi şəkildə qırmağa göstərişlər verirdi. Silahlı ermənilər və yaxşı təlim görmüş daşnaq-bolşevik qüvvələri müsəlmanların evlərinə soxulur, sakinləri öldürür, onları xəncər və süngü ilə doğrayır, uşaqları yanan evlərin içinə atır, üç-dörd günlük çocuqları süngülərin ucuna keçirirdilər. Şəhərin bu hissəsində az adam canını qurtara bildi. Sonralar təkcə bir yerdən qulaqları, burunları kəsilmiş, qarınları yırtılmış, təhqir edilmiş 57 müsəlman qadın meyiti tapılmışdır. Erməni vəhşiləri qətlər zamanı heç kimə rəhm etmir, uşaqlara, ahillərə, xəstələrə belə aman vermirdilər. Müsləman meyitlərinin yandırılması və iyrənc formalara salınması barədə Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının materiallarında və digər sənədlərdə çoxlu faktlar vardır. Həmin komissiyanın materiallarında qeyd edilir ki, erməni silahlı dəstələri Bakının bir çox küçələrində bu cür amansız vəhşiliklər törətmişlər.

Hadisələrin canlı şahidi olan görkəmli siyasi və ictimai xadim S.C.Pişəvəri yazırdı ki, “1918-ci il martın 30, 31 və aprelin 1-də gecəli-gündüzlü qırğınlarda çoxlu müsəlman öldürüldü. Ölənlərin sayı 10 mindən artıqdır... Mən 1918-ci ildə ermənilərin vəhşiliklərini, meyitlərin yandırılmasını öz gözümlə gördüm. Bu, çox faciəli və nifrətedici bir hərəkət olmuşdur”.

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, komissiyanın materiallarında qeyd edildiyi kimi, mart qırğınları zamanı ruslar, yəhudilər və gürcülər mümkün qədər azərbaycanlıları xilas etmişlər. Ermənilər azərbaycanlılara qarşı qırğını yalnız ermənilərə qəti ultimatum vermiş 36-cı Türkünstan polkunun tələblərinə görə dayandırmışlar.

Quba qırğını

May ayının 1-də quldur daşnak zabiti Hamazaspın başçılığı ilə ancaq ermənilərdən ibarət olan böyük hərbi dəstə Qubanı mühasirəyə alaraq şəhəri toplardan və pulemyotlardan atəşə tutdular.

Hamazaspın “cəza dəstəsi”ni Qubaya şəxsən Şaumyan göndərmiş və bu barədə o, digər komissarlarla heç məsləhətləşməmişdir. Bu dəstəni təşkil edən isə hərbi komissar erməni Qriqori Korqanov olmuşdur. Q.Korqanov S.Şaumyanın təklifi ilə Hamazaspın dəstəsinə yalnız “Daşnaksütyun” partiyasının üzvü olan əsgərləri (iki min nəfər) daxil etmiş və ona qatı millətçi Venuntsu dəstə komissarı, Nikolay adlı hərbcini isə köməkçi təyin etmişdir.

Hamazasp Qubanı işğal etdikdən sonra şəhər camaatına hədə-qorxu məzmunlu müraciətində onun dəstəsinin bu yerlərə hansı məqsədlə göndərildiyi açıq şəkildə ifadə olunmuşdu. O vaxt Hamazasp demişdi: “Mən erməni xalqının qəhrəmanı və onun marağının müdafiəçisiyəm. Mən buraya—Qubaya xüsusi cəza dəstəsilə ona görə göndərilmişəm ki, iki həftə əvvəl burada öldürülən ermənilərin hayıfını sizdən alım. Mən buraya qayda-qanun yaratmaq, Sovet hakimiyyətini qurmaq üçün gəlməmişəm. Xəzər dənizinin sahillərindən tutmuş Şah dağına qədər olan ərazidə yaşayan bütün müsəlmanları məhv etmək barədə mənə göstəriş verilib. Mənə sizin yurd-yuvanızı yerlə-yeksan etmək, Şamaxıda törətdiklərimizi sizin də başınıza açmaq, erməni qardaşlarımızın intiqamını almaq tapşırılıb”.

Hamazaspın quldur dəstəsi istər Qubaya gələrkən yol boyu istər şəhərə girərkən, istərsə də mahalın digər ərazilərində saysız-hesabsız vəhşiliklər törətmişlər. Ermənilər qarşılıqla çıxan kəndləri, obaları, yurd yerlərini dağıdır, yandırır, rastlaşdıqları kişiləri, qadınları, uşaqları qəddarcasına qətlə yetiriridilər. Qubada bir-bir evlərə girib bəzən bütün ailəni məhv edən ermənilər hətta hamilə və uşaqlı qadınlara belə rəhm etməmişlər. Məsələn, onlar Kərbəlayi Məmməd Tağı oğlunun 14 nəfərdən ibarət ailəsini, Məhəmməd Rəsul oğlunun 5 nəfərlik ailəsinin başlarını kəsmiş, Hacı Dadaşbala Qasım oğlunun arvadı Bibixanım və oğlu Əbdul Qasımı diri-diri oda ataraq yandırmış, Kərbəlayi Abuzər Məstan oğlunu və iki qızı—Hökuməni və Bustanı qucaqlarındakı körpələrlə birlikdə tikə-tikə doğramış, Məşədi Qənbər Molla Məhəmməd Saleh oğlunu, onun arvadını və beş körpə uşağını şaqqalamışdılar.

Hər cür vəhşilik və talanlarla yanaşı, ermənilər ən alçaq və rəzil hərəkətlərə də əl atmaqdan belə

çəkinməmişdilər. Hamazasın cəza dəstəsi Quba qəzasının 162 kəndini yandırdılar, 4 mindən çox azərbaycanlı, 12 mindən çox müsəlman ləzgini öldürdülər.

Erməni silahlı quldur dəstələri öz qəddarlığı ilə seçilən qatı cinayətkar Hamazasın göstərişi ilə Quba qəzasında görünməmiş vəhşiliklər törətmiş, müsəlman əhalini 4-7 metr quyulara diri-diri dolduraraq başlarına daşlar yağdırmış və öldürmüşlər.

Həmin hadisələr zamanı Quba şəhərində kütləvi qırğın törədilərək 2000 nəfərdən artıq müsəlman kişi, qadın və uşaq qətlə yetirilmiş, 105 yaşayış evi yandırılmışdır.

Erməni cəza dəstələri heç kimə rəhm etmədən hamını ucdantutma öldürdülər. Respublika Prokurorluğunun mətbuat xidmətinin məlumatında tarixi həqiqətə uyğun olaraq belə bir fakt göstərilir ki, 1918-ci ilin mart və aprel aylarında erməni qatilləri tərəfindən 104 nəfər dağ yəhudi, o cümlədən Qırmızı Qəsəbə sakinləri olan 18 nəfər yəhudi də öldürülmüşdür.

Erməni quldurları Hacıqabul, Kürdəmir, Salyan və Lənkəran qəzalarında da dəhşətli faciələr törədilər. Bakı quberniyasında azərbaycanlıların soyqırımı 1918-ci il sentyabr ayının ortalarında, yəni Nuru Paşanın rəhbərlik etdiyi Qafqaz İslam Ordusu tərəfindən şəhər azad edildiyi dövrə qədər davam etmişdi. Erməni millətçilərinin törətdikləri türk-müsəlman soyqırımı zamanı 50 mindən çox azərbaycanlı öldürülmüş, on minlərlə dinc əhali öz doğma yurdlarından didərgin düşmüşdü.

Erməni cəlladları bütün Cənubi Qafqaz ərazisində, azərbaycanlılar yaşayan bölgələrdə kütləvi qırğınlar törətmiş, on minlərlə dinc müsəlmanı qətlə yetirmişdilər. Ermənilər azərbaycanlılar yaşayan kəndləri qarət etmiş, dağıtmış və yandırmışdılar. Faktlara müraciət edək: Bakı quberniyasında 229 kənd, Gəncə quberniyasında 272 kənd, İrəvan quberniyasında 211 kənd, Zəngəzur qəzasında 115 kənd, Qarabağda 150 kənd, Quba qəzasında 162 kənd, Şamaxı qəzasında 86 kənd, Vedibasər mahalında 118 kənd, Zəngibasar mahalında 48 kənd, Dərələyəzdə 74 kənd, Şərurda 4 kənd dağıdılmış və yandırılmışdı.

1918-ci ilin mart qırğını Azərbaycanın müsəlman əhalisi üçün faciə ilə nəticələnsə də, bu qanlı hadisə milli hərəkatı boğa bilmədi, əksinə onun inkişafında mühüm mərhələ oldu. Daşnak-bolşevik siyasi rəhbərləri törətdikləri qanlı faciələrə baxmayaraq, öz istədiklərinə nail ola bilmədilər. Azərbaycanlılar arasında birlik ideyası gücləndi. Xalq başa düşdü ki, onun nicatı özünə arxalanmaqda, öz milli təşkilatının arxasına getməkdir. Bu hadisə Azərbaycanda milli siyasi partiyalar arasında müstəqil dövlətçilik ideyasını möhkəmləndirdi.

Qafqaza və Qarabağ torpaqlarına qonaq kimi gələn ermənilər sonradan bu yerləri özününkü etməyə çalışmış, etnik təmizləmə siyasəti apararaq qondarma Ermənistan dövləti yarada bilməmişlər. Əvvəl “Şərq məsələsi”, ondan sonra “erməni vilayəti”, sonra “erməni məsələsi”, daha sonra “Qarabağ problemi” ilə dünya ictimaiyyətini aldadan saxtakar erməni millətçiləri bir gün tarix qarşısında cavab verməli olacaqlar, ona görə ki, dünyanın özü tarixi həqiqətlərdən və canlı tarixin özündən ibrət dərsi götürməli, tarixi həqiqətləri bilməli, türk və Azərbaycan xalqlarının başına gətirilən bütün müsibətləri və soyqırımları anlamalı və obyektiv nəticələr çıxarmaq naminə erməni millətçi-şovinstlərini lənətləməlidirlər.

Ancaq çox təəssüflər olsun ki, dünyanın bəzi ölkələrinin rəsmiləri tarixi həqiqətləri bilmədikləri üçün ermənilərin hiyləgər və yalan təbliğatına inanır, səhv qərarlar qəbul edir və yanlış hərəkatları ilə tarixi saxtalaşdırırlar. Tarixi həqiqətlər belədir ki, hər hansı bir tarixi hadisəni araşdırmaq tarixçilərin işidir. Tarixi siyasələşdirmək olmaz və o, obyektiv tarixi həqiqətlərə əsaslanmalıdır. ABŞ, Türkiyə, Rusiya, Azərbaycan alimləri külli miqdarda arxiv və rəsmi sənədlərə söykənərək sübut etmişlər ki, 1915-ci ildə heç bir erməni soyqırımı olmamışdır. Bu, erməni millətçilərinin uydurduğu yalançı və böhtançı bir təbliğatdır. Çünki “müxtəlif tayfaların tör-töküntülər olan başkəsən ermənilər” (Strabon) özlərinin yalanını dünyaya sırmağa öyrənmişlər. Qədimdən “ikiüzlü və riyakar”, “hiyləgər və kələkbaz adamlar olan” (Aleksandr Düma) fırıldaqçı ermənilər bütün zamanlarda türklərə və azərbaycanlılara qarşı amansız olmuş, torpaqlarımızı zəbt etmiş, soyqırım siyasəti aparmışlar. ABŞ, Avropa və digər dünya ölkələrinin rəsmilər yaxşı bilirlər ki, ermənilər Xocalı soyqırımını törətmiş, torpaqlarımızın 20 faizini işğal etmiş, türklərə və azərbaycanlılara qarşı soyqırım törətmişlər.

Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin dediyi kimi, bu gün Azərbaycan hökumətinin qarşısında iki mühüm vəzifə durur: birincisi, ərazilərimizin işğaldan azad olunması, məcburi köçkünlərin öz doğma torpaqlarına qayıtmasına nail olmaq və ikincisi, azərbaycanlıların soyqırımı haqqında həqiqətləri dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq, hiyləgər erməni təbliğatının saxta tezislərini ifşa etmək. Bəli, bu gün biz qabaqlayıcı təbliğat maşınına, güclü və monolit hücum taktikasına, əks-təbliğat orqanizminə malik sağlam düşüncə potensialına əsaslanmaqla tarixi həqiqətləri dünyaya çatdırmalıyıq. Artıq bugünkü Azərbaycan güclü sosial-iqtisadi və hərbi potensiala malik qüdrətli bir dövlətdir.

1918-ci ildə azərbaycanlıların soyqırımının təşkilatçıları olan erməni daşnaqları və erməni millətçiləri tarix qarşısında cavab verməlidirlər. Prezident İlham Əliyevin sözləri ilə desək, biz yalnız tarixi ədalətin bərpa edilməsini, işğal və soyqırımı siyasəti yürüdənlərin beynəlxalq ictimaiyyət qarşısında ittiham olunmasını istəyirik. O zaman tarixi həqiqət və Azərbaycan həqiqətləri qalib gələr. Bizim məqsədimiz erməni millətçilərinin xalqımıza qarşı törətdiyi soyqırımı və cinayətlərin dünya dövlətlərinin parlamentləri, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tanınmasına və pislənməsinə nail olmaqdır.

Xəqani MƏMMƏDOV,

**Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun
Ağcabədi filialının direktoru, professor.
Nuru MƏMMƏDOV,
professor.**